

Petre Andrei și *sociologia revoluției*.

Sau cum arată revoluția ca fenomen social?

Petre Andrei, *Sociologia revoluției. Studii de sociologie politică*,
Editura Polirom, Iași, 1998

Alexandru MURARU

Problematika revoluției, ca parte a unui amplu proces de construcție, reconstrucție și regândire a întregului eșafodaj politic, a fost dezbătută deopotrivă de politologi și istorici. Partea interesantă a acestor studii și analize a fost că una s-a completat pe cealaltă: adică în timp ce politologii au căutat mereu să definească contextul, cauzele și valorile politice care au determinat declanșarea și organizarea unui asemenea fenomen, istoricii au venit pe urmă și au adus argumente în temeiul profesiei lor: prezentarea faptelor în lumina discursului istoric pentru aflarea adevărului.

Dincolo de aceste două abordări – subiective ca spirit, discurs și esență –, fenomenul revoluției este mult mai complex și el cere a fi privit și din perspectiva relațiilor de la nivelul societății. Comportamentul indivizilor, apetența lor pentru schimbare, profilul revoluționarului, spiritul etic și politic al revoluției, toate acestea pot fi studiate sociologic, prin filtrul și psihologia analistului care încearcă să observe fenomenul din interiorul societății și nu din afara ei. Cu alte cuvinte, *cum arată revoluția ca fenomen social?*

Scrisă în 1920, lucrarea *Sociologia revoluției* este aproape la fel de actuală ca acum 80 de ani. Petre Andrei, un erudit și un cărturar autentic al începutului de secol XX, întemeietor al școlii de sociologie românească, urmaș a lui Dimitrie Gusti, ministru al învățământului public la sfârșitul anilor '30, era puternic impresionat de marxism și de școala gândirii socialiste. Aproape șocat de revoluția rusă de la 1917, Andrei nu privea revoluția subiectiv (așa cum au tratat-o istoricii sau politologii Mihai Ralea, Hannah Arendt sau Alexis de Toqueville), ci a tratat-o „ca pe orice fenomen social, în mod obiectiv” (p. 11). Întrebarea de la care a plecat și care se și constituie într-o premisă retorică a fost: „se poate schimba societatea de azi prin revoluție sau nu? [...] revoluția este sau nu un mijloc de transformare socială? [...] E admisibilă revoluția cu grozăviile, ce se comit în numele celor mai frumoase și ideale principii? Scuză scopul mijloacele sau nu ?” (pp. 11-12).

De asemenea, în construirea studiului despre sociologia revoluției, despre modul în care interacționează acest fenomen cu societatea, despre raporturile care se fundamentează pe reacția individului față de acest proces social, Petre Andrei aduce în discuție o teză dinspre filosofia dreptului și a eticii: „O formă veche de drept, care înăbușă orice pornire și orice tendință de autonomie, este ea morală sau nu? Revoluția, care distruge această apăsătoare ordine juridică, poate fi condamnată? Idealul moral protestează în contra ordinii învechite de drept, care se menține numai prin puterea autoritară și constrângătoare a legilor. Idealul acesta cere o nouă ordine juridică. Dreptul nu e un scop în sine, ci el e un mijloc pentru conservarea și progresul societății, de aceea el e intangibil numai atât timp cât își îndeplinește menirea” (p. 51).

Cu alte cuvinte, sociologul se întrebă până unde poate merge schimbarea, dacă ea afectează și ordinea juridică sau nu. Discutând strict din punct de vedere al ordinii de drept trebuie să admitem că există întotdeauna, atunci când vorbim de revoluțiile social-politice, cel puțin un *caracter ilegitim*. Acesta e născut din forța societății, din nevoia de schimbare, de metamorfozare a vechii ordini juridice sau politice.

Atunci când analizează revoluția din perspectiva filosofiei istoriei, Andrei opinează că „revoluția se bazează pe ideea că ordinea actuală poate fi complet răsturnată sau întreruptă prin forța idealului.” (p. 15). Altfel spus, acest fenomen, din punctul de vedere al căutărilor resorturilor istorice, al filosofiei istoriei, „nu e altceva decât încercarea de a realiza mai repede anumite valori” (*idem*). Ca mijloc al acestor valori, revoluția e, fără discuție, o manifestare activă a unor contradicții, a unor principii contrare celor existente, oficiale și împământenite de autoritate.

Petre Andrei extrage *patru caracteristici fundamentale ale revoluției*, referindu-se la raporturile acesteia cu filosofia istoriei:

- reprezintă *tendința de autonomie a spiritului*: „revoluția este astfel radicalistă, liberală. Ea nu vrea să știe de legile existente, de ordine etc., ea vrea numai să realizeze o valoare nouă, o creație a spiritului” (p. 17);
- e caracterizată de *criticismul absolut* față de realitatea existentă: întotdeauna, pentru o revoluție, realitatea este o monstruoasă;
- istoria explică fenomenele sociale și transformarea lor treptată prin *necesitate*: revoluția vrea să schimbe cursul fenomenelor istorice, trecând peste granițele timpului și consideră *libertatea* ca o forță activă, reală, în opoziție permanentă cu *necesitatea*;
- orice revoluție e însoțită de *raționalism*, ceea ce înseamnă că are idealuri, pornește de la o *teorie* și e bazată pe *ideologie*.

Definiția și caracterele revoluției sunt dezbătute pe larg de Petre Andrei într-o secțiune distinctă. El aduce, cu această ocazie, în discuție faptul că, de-a lungul timpului, s-au avut în vedere doar *formele ei de manifestare*. Aceasta a însemnat că revoluția s-a definit după caracterul ei violent, tragic, distructiv, non-etic; revoluția a fost caracterizată ca „o întrupare violentă a ordinii actuale de drept” (K. Kautsky, *Die Soziale Revolution*) sau ca „distrugerea unei organizații politice” (A. Labriola, *Essai sur la conception matérialiste de l'histoire*). Explicația pentru care autorul asociază caracterul violent al revoluției cu definirea fenomenului însăși poate fi tradusă de apropierea (în viața de zi cu zi, la nivelul întregii societăți) idealurilor și ideilor sale cu instinctele și dorințele omenești. Petre Andrei spune că „Noi legăm întotdeauna de gândurile noastre sentimente

personale, așa că obiectivitatea rece a gândirii e numai un ideal logic, nu o realitate. Gândirea omenească este esențialmente emoțională” (p. 19).

De fapt, autorul ajunge la ideea că revoluțiile nu sunt altceva decât rezultatul unor *evoluții treptate*, fiind pregătite și dezvoltate oarecum fiziologic într-un organism social. Pregătit evolutiv, fenomenul revoluționar e produsul rațiunii, ocazionat de contextul istoric. Andrei subliniază faptul că doar schimbarea organelor care execută anumite funcții e bruscă, în schimb revoluția în sine e *evolutivă, constantă, creatoare*.

Alchimia unei revoluții cuprinde două arii largi de caracterizare: *conținut* și *formă*. În opinia sociologului interbelic, *conținutul* fenomenului revoluționar cuprinde 3 paliere principale:

- o luptă subiectivă contra normelor oficiale, contra autorității (autonomie, deci, față de valorile istorice existente): *nici o revoluție nu poate fi pro-autoritate!*;
- exteriorizarea, obiectivarea activă a acestei lupte – răsturnarea ordinii existente, prin schimbarea valorilor stabilite în mod autoritar: *nici o revoluție nu poate fi făcută în surdină, pe ascuns, departe de mulțime! Orice revoluție trebuie și are un caracter voluntar, activ;*
- ea trebuie să fie reformatoare: *Revoluția care nu aduce nimic nou societății e un fenomen patologic, condamnat.*

De altfel, orice revoluție adevărată constă în două etape: *una distructivă*, care se face încetul cu încetul, care se pregătește treptat în sânul organizației autoritare vechi, și *alta constructivă*, care e noua ordine socială, stabilirea noilor valori.

Pentru cealaltă arie de caracterizare – *forma unei revoluții*, conform lui Andrei, principala sa trăsătură este *socialitatea*. Asta înseamnă că dacă la început e o mișcare, o luptă subiectivă contra unei autorități „nu devine revoluție decât atunci când e obiectivată și adoptată de (întreaga – *n.n.*) societate. Nu putem numi revoluție o indignare a unui om izolat” (p. 24).

Un alt capitol important al *Sociologiei revoluției* este constituit de *cauzele revoluțiilor*. În opinia sociologului ieșean, există două categorii majore: *cauze materiale* (în special cele economice) și *cauze ideale* (juridice, politice, istorice, religioase și psihologice). Pe lângă aceste categorii de factori, mai apare un element deloc de neglijat, inspirat probabil de la Montesquieu: factorul cosmic – „Totuși, nu trebuie neglijat nici faptul că mediul geografic determină o anumită stare sufletească diferită după regiuni. Astfel, a devenit o cunoștință banală faptul că oamenii de la sud sunt mai iritabili și mai pasionați decât cei de la nord, care, sub influența vitregiei naturii, s-au închis mai mult în ei, s-au analizat, dobândind o mare putere de idealizare și de critică. Tot așa și în ceea ce privește revoluția, mediul fizic predispune și ajută asemenea mișcări” (p. 25). Petre Andrei atrage atenția că nu e întâmplător anotimpul și spațiul în care izbucnesc aceste fenomene sociale. Astfel, se știe că „popoarele din stepe sunt mai ascultătoare și mai răbdătoare ca cele de la munte după cum popoarele sudice sunt mai impulsive și mai dispuse la revoluție ca cele nordice” (p. 26). Un exemplu edificator în acest sens este revoluția rusă – la care se raportează, de altfel, frecvent sociologul – unde clima continentală cu iernile sale lungi, aspre și cu verile scurte și arzătoare și-a pus semnificativ amprenta pe caracterul slav: a dat naștere unei firi fataliste, moale, care într-un anumit moment (iarna lui 1917) a generat acel caracter radical și revoluționar.

Poate cea mai importantă cauză, așa cum lasă să se înțeleagă studiul, este cea *economică*. Parafrazându-l pe istoricul Tine (*Les origines de la France contemporaine*),

Andrei admite că foamea e de cele mai multe ori cauza principală a acestor fenomene de neoprit: „«ea e o pasiune care nu e nici istorică, nici locală, ci naturală și universală, cea mai neîmblânzită, cea mai imperioasă, cea mai de temut din toate – *teama de foame* –, căci ea nu știe nici să aștepte, nici să vadă dincolo de ea însăși»”. Aceste cauze pot lua, în particular, mai multe forme: creșterea valorii muncii, lupta dintre capital și muncă, repartitia proprietății și crizele economice. Totodată, *cauzele juridice* sunt de cele mai multe ori reprezentate de inegalitatea în fața legii, lipsa unui drept social, care să apere pe cei slabi de exploatare, existența a două feluri de dreptate după clasele sociale, dar și privilegiile legale ale unora față de majoritate. Din *perspectivă politică*, motivele unei revoluții pot fi întemeiate pe tendința democratică, ideea de stat național și aspirația către libertate și autodeterminare a popoarelor. *Cauzele istorice* ale fenomenului central pe care-l dezbată Petre Andrei pot fi sintetizate sub câteva coordonate principale, cu precizarea importantă (la care ajunge sociologul) că la un moment dat puterea revoluțiilor tind să se transforme în dogmă care fascinează spiritele; acolo unde acest proces se repetă, se stabilește un fel de tradiție revoluționară. Astfel, tradiția, evenimentele și revendicările istorice (revoluția din 1919 din Germania sau revoluția rusă din 1905, după războiul cu japonezii) ajută sau împotmolește declanșarea unei revoluții.

Organizarea puterii spirituale religioase, așa cum o definește Andrei, este o altă cauză care poate determina o asemenea mișcare socială. Fie că sunt cu caracter conservator, favorabile religiei (Revoluția engleză din 1641 – lupta contra încercării de a aduce catolicismul), fie că sunt antireligioase (revoluția rusă, în opinia lui Andrei, care a fost și un protest împotriva bisericii „puse în serviciul tiraniei absolutiste”), acestea nu provoacă direct revoluția, ci organizația bisericească.

Atunci când vorbește despre *cauzele psihologice* ale fenomenului revoluționar, Petre Andrei face o remarcă teribil de interesantă, ce se constituie într-un argument al întregii lucrări: acela că revoluția e un fenomen colectiv, născut din psihologia colectivă, din psihologia societății. *Această idee e de fapt esența sociologiei revoluției*. „Omul nu devine revoluționar propriu-zis decât atunci când e înglobat într-o mulțime, unde dispare timiditatea și raționamentul obiectiv și clar” (p. 38). De aici se naște un portret foarte bine conturat, pe care am putea să-l numim „profilul revoluționarului”: lucrează sub idei și sentimente străine, impuse de alții, aderă la mesajul și valorile promovate de câțiva indivizi. Cei mai mulți revoluționari sunt tineri, recrutați din orașe, țăranii sunt mai liniștiți, mai legați de pământul lor. Revoluționarii devin ușor impulsivi, lucrează sub impresia unor idei și sentimente puține, dar fixe, am putea spune. De multe ori, rațiunea acestora e nedeliberativă, fiind contopită în ceea ce numim psihologia mulțimii. În conștiința sa, nu există o armonizare între ideile noi și cele vechi, ele devin foarte simplu ireconciliabile, planurile lor devin repede fantastice, iar de cele mai multe ori ei concretizează răul social în anumite persoane, generând un adevărat *antropomorfism politic*. De multe ori, ei sunt gata la orice jertfe, sacrifică totul pentru reușita revoluției – plăcerea, iubirea, familia. Există și o categorie extremă, a fanaticilor, a celor care fac din revoluție un scop în sine și nu un mijloc pentru realizarea unor obiective și promovarea unor noi valori. „Revoluționarii extremiști” (*Câte tipuri de revoluționari există? Extremiștii, masele, îndrumătorii, profitorii de profesie, victimele revoluției*) fac orice pentru îndeplinirea planului lor: mint, fac spionaj, omoară.

Dar ce anume mută de fapt societatea către o revoluție? Dincolo de cauze, care-i sunt instrumentele, mijloacele? Petre Andrei definește aceste lucruri „factorii executivi ai

revoluției”. El arată că, începând de la *mitul social* – reprezentare în imagini a succesului prin luptă –, revoluția se desfășoară și se extinde prin mulțime, grupul organizat care o propagă și o instrumentează, personalitatea conducătoare și imitație sau puterea exemplului. Ea poate depăși și granițele unei țări și trece de la o țară la alta.

Investigarea felurilor revoluției îl provoacă pe autor să facă o diferențiere clară între celelalte tipologii enunțate de diverși sociologi, istorici sau politologi. Pentru universitarul ieșean, există două categorii principale de revoluții: *pur ideologice* – și aici intră revoluțiile științifice, estetice, religioase, filosofice și cele *sociale*, care cuprind revoluțiile politice, economice, juridice și istorice. Primele, adică *cele ideologice*, sunt mai mult intelectuale, teoretice și lipsite, în general, de violență și cruzime, pe când cele sociale sunt mult mai practice. De asemenea, revoluțiile sociale pot lua forma *revoltelor, răscoalelor, războaielor sau contrarevoluțiilor*. Dacă războaiele sunt mai bogate în consecințe sociale prin natura lor (pot genera schimbarea formelor de stat și a regimurilor de conducere), *contrarevoluția* este „o mișcare politică-socială menită să scadă și să distrugă forța unei revoluții izbucnite sau încă pregătite. În genere, e o mișcare reacționară, care încearcă să se opună noilor tendințe, noilor valori, care vor să se realizeze“ (p. 45).

Diagnosticarea *etică* a unei revoluții îl pune pe Petre Andrei în ipostaza de a privi lucrurile din perspectiva apropiată, a revoluției marxiste. Invocând ideea că în cazul oricărei revoluții, conceptual vorbind, ideologia ei este morală, sociologul se întreabă totuși despre idealurile unui asemenea proces. „Idealul suprem, care poate justifica o revoluție, e de natură etică-socială, și anume: găsirea unei forme de societate, în care să se poată dezvolta personalitatea umană, sub diverse aspecte: moral, cultural în toată plinătatea sa. [...] Valoarea morală a unei acțiuni depinde de alegerea scopurilor și mijloacelor. Revoluția e un fenomen voluntar, determinat de rațiune și sentimente, care sunt supuse aprecierii. În revoluție e o luptă între valoare nouă, care caută să se realizeze și o structură socială existentă, inadecvată timpului” (p. 50). Andrei este de părere că într-o revoluție nu este scuzabilă violența dacă nu se realizează scopul inițial. Mai mult, crede sociologul ieșean, valoarea etică supremă a fenomenului revoluționar e realizarea *umanității*, adică *a rațiunii*, *a moralității*, *a frumosului*. În plus, *ordinea și continuitatea* trebuie să însoțească valoarea etică a unei revoluții.

Atunci când discută despre revoluția socială (văzută ca *acea cucerire a puterii politice de către o clasă oprimată, care nu a mai avut până acum această putere (concepția socialistă) sau repartizarea dreaptă a tuturor puterilor între clasele sociale sau, indiferent de clase, între indivizi (concepția filosofică-juridică)*), autorul vede implicit două faze ale sale: *faza spirituală, platonice*, în care se pregătește revoluția și *faza activă*, când se produce efectiv revoluția. În schimb, *revoluția socială se poate dezvolta definitiv fie prin reformă socială, fie prin revoluție politică*. „Ca exemplu de revoluție politică putem cita revoluția franceză, care a avut ca scop distrugerea prăpastiei dintre privilegiile politice ale nobilimii și clerului față de lipsa totală de drepturi politice ale clasei a treia” (p. 57). Pentru a exemplifica modul în care (strict teoretic) revoluția politică poate acționa pentru schimbarea ordinii sociale, la nivelul perioadei interbelice, profesorul Petre Andrei face o trecere în revistă a curentelor socialiste de sorginte utopică: *blanquismul, anarhismul, nihilismul și bolșevismul contemporan*.

În concluzie, lucrarea lui Petre Andrei este – pentru timpul său – una de referință. Marcată puternic de curentul marxist, studiile cuprinse aici au roldul unei filosofii

politice aparte. Analitică, riguroasă, construită pe un tipar paradigmatic excelent și apropiat unei teze de filosofia istoriei sau a unui scurt tratat de psihologie despre fenomenul revoluționar, cartea are meritul de a nu scăpa din vedere nici un amănunt important. Tratând forma și conținutul revoluției, cauzele și aspectele sociale ale ei, felurile și modul de desfășurare, Petre Andrei reușește să aducă un proces neclar în lumina cercetărilor socio-istorice. Cartea răspunde profund la întrebarea *cum arată revoluția ca fenomen social*.